

HİTİTLER HAKKINDA YENİ BİR KİTAP MÜNASEBETİYLE

Dr. SEDAT ALP
Hititoloji Kürsü Profesörü

Burada üzerinde duracağımız eser İngiliz Hititoloğu Dr. Gurney tarafından kaleme alınmıştır¹. S. 11'de belirtildiği üzere kendi nev'indeki diğer kitaplar gibi geniş ölçüde Götze'nin Kleinasien adlı eserine dayanmaktadır. Götze'nin kitabının neşrinden beri 19 yıl geçmiş bulunuyor. Eğer Gurney'in eserinin araştırmaların bu arada gelişmesiyle Götze'nin kitabında husule gelen boşlukları kapatacağı ve müellifin şahsına ait bazı yeni görüşleri getireceği ümit edilmeseydi, geniş bir okuyucu kitlesine hitab eden bu eseri ele almak yerinde olmayacaktı. Müellif önsözünde kitabını şu sözlerle takdim etmektedir : *"Eserin orijinal olarak çok şeyler ihtiva ettiğini iddia etmiyorum. Burada takdim edilen hemen hemen bütün neticeler Alman ve Fransız bilginlerinin son yirmi beş yıl içinde çıkan yazılarında bulunabilir. Bununla beraber İngiliz dilinde şimdiye kadar bu neticelerin bir sentezi neşredilmemiştir; bu sebepten bu kitabın bazı cihetlerden hakikî bir ihtiyacı karşılayacağı ümit edilebilir."*

Birinci bölümde müellif, kazıların ve araştırmaların kısa bir tarihçesini vermekte ve S. 12'de Türkiye Cumhuriyet rejiminin kazılar ile araştırmalar için yarattığı müsait şartları övmekle beraber ilk büyük harpten evvel Türkiyenin o zamanki hudutları dahilinde çalışmış olan yabancı hâfirlere Hamdi ve Halil' Edhem Bey'ler idaresindeki Müzeler Umum Müdürlüğünün gösterdiği kolaylıkları unutarak o devri lüzumsuz yere kötülemekte ve müteakip satırlarda şöyle demektedir : *"Türklerin kendilerinin Ankara Üniversitesinde 1935'ten 1948'e kadar Profesör olan H. G. Güterbock ile İstanbul Üniversitesinde Takın Doğu Araştırmaları Bölümünün Direktörü H. T. Bossert'in idaresi altında Hitit etüdlerinin her sahasında artan iştirakleri pek şayanı dikkat bir vakıa teşkil etmektedir."*

Burada ilk nazarda Türklerin mesaisi takdir ediliyor gibi görünüyorsa da hakikatte Türklerin Hititlerle ilgili etüdlerini gayri müstakil çalışmalar gibi göstermek ve bu suretle kıymetlerini düşürmek teşebbüsü ile karşılaşyoruz. Müellif o derece ileri gitmektedir ki, bu hususu araştırmaların her sahasına teşmil etmek suretiyle Profesör E. Akurgal'ın eyi bir

¹ O. R. Gurney, The Hittites, A summary of the art, achievements, and social organization of a great people of Asia Minör during the second millennium B. C., as discovered by modern excavations. A Pelican Book, Penguin Books Ltd., Harmondsworth, Middlesex, Melbourne-London-Baltimore, 1952, XV + 240 S., 32 levha, 19 şekil; 3/6 s.

klasik Arkeoloji formasyonuna ve san'atta üslup tenkidine dayanan etüdlerini bile bir filolog olan Güterbock'un idaresi altında yapılmış gibi göstermek gafletine düşmektedir. Halbuki yetkili Arkeologların bu eserler hakkındaki kanaatleri malûmumuzdur. Yakın Doğunun eski kültürlerinin sayısız konularına nüfuzu- nazarda rakipsiz olan büyük Amerikan âlimi Albright, E. Akurgal'ın bu eserlerini nazarı itibare alarak kendisini Ankara Üniversitesinin mümtaz Arkeologu diye tavsif etmekten çekinmemiştir². Acaba Dr. Gurney takdir hassasından bu derece mahrum mudur? Profesör Güterbock'un Ankara Üniversitesindeki hizmetlerini küçümsemek aklımdan dahi geçmemiştir. Şimdiye kadar iştirakim olmadan yapılmış olan çivi yazılı metin neşriyatı önsözlerinde belirtilmiş olduğu gibi Prof. Güterbock'un idaresi altında olmuştur. Hatta kendisinin Türk Tarih Kurumu adına Kültepe'de kazıları yürütmüş olan arkadaşların hocaları von der Osten üç yıllık bir tedris hayatını müteakip 1939'da Ankara Üniversitesinden ayrıldıktan sonra onların kendi branşlarındaki çalışmaları üzerinde de büyük tesir ve yardımları olmuştur. Fakat Hititlerle ilgili etüdler denince, tabiatıyla Hititolog olarak birinci derecede benim araştırmalarım akla geliyor. Mr. Gurney'e temin ederim ki, etüdlerimin hepsi müstakil araştırmalardır, ve hiç biri Prof. Güterbock'un idaresi altında yapılmamıştır. Yazılarımda Güterbock'tan istifade ettiğim bir fikir olmuşsa, haksever her ilim adamı gibi yerinde kendisine atıf yapmayı ihmal etmedim. Eğer Dr. Gurney Prof. Güterbock'a karşı takdirlerini ifade etmek istiyorsa, bunun için başka fırsatlar bulabilir. Dr. Gurney 1940'ta basılan ümit verici Doktora tezinden sonra Hititoloji sahasında dikkati celbedecek fazla bir şey neşretmemiş ve aşağıda misalleri ile görüleceği gibi neşriyatı itina ile takib etmemiştir. Bu yüzden yanılmış olması veya ifadesinde fazla titizlik göstermemiş olması mümkündür. Nitekim Liverpool Annals of Archaeology and Anthropology cilt XXVIII'de çıkan makalesinde S. 45'te doktora tezimin ismini değiştirerek vermişti. Burada not 1'de aynen naklettiğim kapaktaki alt başlıktan kitabının güya yalnız kazılardan elde edilen neticelere göre hazırlanmış intibai uyanmakta ise de kendisi de muhtelif zamanlarda çeşitli seyyahlar tarafından toprak üzerinde bulunan âbidelerden haberdardır ve kitabında bunların bazıları hakkında bilgi vermektedir.

Bu açıklamayı yaptıktan sonra Dr. Gurney'in fikrini efkârı umumiye huzurunda tashih edeceğini umuyorum. Yapmadığı takdirde hüsnü niyet sahibi bir insan olarak kendisinin araştırmalarımın Güterbock'un idaresi altında yapıldığını ispat etmesi gerekiyor.

Müellif, "Outline of History" bahsinde S. 19'da "Kapadokya metinlerinde" Assur'lulara ait olmayan şahıs adları arasında İndoavrupah olarak tefsir edilebilecek bazı mahdut adlardan bahsetmekte ve bu devirde Hititlerin Anadolu'da mevcudiyeti hakkında bir şey söylememektedir. Halbuki Belleten sayı 50 (Nisan 1949) S. 269 ve devamında ve aynı yazının Almanca

² Bulletin of the American Schools of Oriental Research No. 121 S. 24.

nüşhasında (Jahrbuch für kleinasiatische Forschung I/2 S. 125 v. d., 1949 başında teslim edilmiş, Kasım 1950'de çıkmıştır) bu metinlerde geçen yerlilere mahsus bazı şahıs adlarını tahlil etmek suretile Hititlerin Assur ticaret kolonileri devrinde Anadolu'da mevcut olduklarını göstermişim. K. Bittel eskiden Kuşşar kırılları Pithana ve Anitta'nın büyük bir ihtimalle Protohitit kırılları olduğunu kabul etmiş ve Hititlerin bu devirde Anadolu'da mevcudiyeti konusunu açık bırakarak onlara 2. binin başlarında siyasi bir rol tanımamıştı³. Aynı müellif şimdi Hethiter und Proto-Hattier adlı makalesinde (Historia I/2 1950 S. 267 v. d.) arkeolojik mutaları isabetli bir şekilde değerlendirerek Hititlerin Assur ticaret kolonileri devrinde Anadolu'da mevcut olduklarını ve adı geçen kırılların Hitit kırılları olduğunu söylemekte ve Hitit muhaceretini M. ö. 2200 ile 2000 arasına tarihlemektedir. Bittel'in Protohitit ve Hitit malzemesini birbirinden ayıracak esasları bulmak teşebbüsü selâmlanacak bir keyfiyettir. Tarihî vesikaların aydınlığı karşısında arkeolojik belgelerin arzettiği güçlüğü Bittel haklı olarak işaret etmekte ve noktai nazarını ihtiyatlı bir lisanla formüle etmektedir. Türkçeye vâkıf bulunan ve Türkiyede çıkan yayımları gayet iyi takip ettiği bilinen Prof. Bittel 1949'da neşredilmiş olan yazımı okumamış olacak ki, koloni devri metinlerinde Hititlere izler halinde dahi tesadüf edilmediği kanaatinin hâkim olduğunu söylemekte, ancak kısa zaman önce aldığı bir habere göre bu noktai nazarın tamamen haklı olmadığını işaret etmektedir⁴. Bittel, bu haberin hangi kaynaktan geldiğini açıklamamayı tercih ediyor. Noktai nazarım antropolojik bakımdan da Ankara Üniversitesi Paleoantropoloji Kürsü Profesörü Dr. Muzaffer Şenyürek tarafından Kültepede bulunan kafataslarının tetkiki neticesinde Belleten sayı 60 (1951) S. 609-610'da teyid edildi⁵. Dr. Gurney'in durumdan haberdar olmadığı görülüyor. Landsberger, Archiv Orientalni XVIII 1-2, 1950, S. 341 not 67'de Bossert'in bu devre ait metinlerde Nesit şahıs

³ K. Bittel, Die Kleinfunde von Boğazköy S. 61 v. d. (60. Wissenschaftliche Veröffentlichung der Deutschen Orient-Gesellschaft 1937).

⁴ S. 271 ve devamında Bittel aynen şöyle diyor : *"Es lag daher nahe, diese Urkunden, die ihrem Zwecke entsprechend häufig Einheimische, das heisst Kleinasiaten, und Fremde, das heisst Assyrer, in ihren durch den Handel bedingten wechselseitigen Beziehungen bieten, daraufhin zu überprüfen, ob sich in Ihnen etwa Anhaltspunkte dafür finden, dass zu Beginn des 2. Jahrtausends, also vor den eigenen hethitischen Quellen, das indogermanisch-hethitische Element, wenn auch in Spuren fassbar sei. Man glaubt das ziemlich allgemein verneinen zu können, und halt dafür, dass man sich in einer Zeit befinde, die indogermanische Hethiter in diesem Teile Anatoliens noch nicht kennt. Einer kürzlichen Mitteilung entnehme ich jedoch, dass neue Textinterpretationen vorlägen, die diese Verneinung nicht ganz rechtfertigen, die es vielmehr nahelegten, dieses Element doch schon im Gebiet des Halys wenigstens in Ansätzen in den ersten beiden Jahrhunderten des a. Jahrtausends anzunehmen. Die Entscheidung darüber muss den zuständigen Fachleuten überlassen bleiben."*

⁵ Makalem Nisan 1949'da Belleten'de çıktığı halde Tahsin Özgüç 1950'de neşrettiği 1948 kazı yılına ait raporunda bu mühim mesele hakkında sarih bir noktai nazar beyan etmemektedir. Halbuki Bittel'in istifade edip neticeler çıkardığı mutalar kendi elinde de mevcut bulunuyordu. Kanaatimca Kültepe araştırmaları ancak bu istikametteki çalışmalarla yeni ve sağlam esaslar üstüne kurulabilir.

adları bulmak yolundaki teşebbüslerinin metodik olmadığını söylüyor ve o da yazımı okumamış olmalı ki, bu metinlerde Nesit şahıs adları beklenemeyeceğini iddia ediyor⁶. Landsberger'in bu yazısından Bittel'in haber kaynağının kendisi olmadığı anlaşılıyor⁷. Büyük âlim Landsberger'in bu noktada yanılmış olduğunu kabul etmesi bir kadirşinaslık olacaktır. Bugün artık "Kapadokya metinlerinde" geçen *Araya*⁸, *Ašula*⁹, *Hastali*¹⁰, *Istalkian*¹¹, *Kuna*¹², *Šiyanala*¹³, *Šiyašmi*¹⁴, *Supilapra*¹⁵,

⁶ Landsberger şu ifadeyi kullanıyor: "*Nesische Personennamen sind nicht nachgeviuesen; die Vcsuche Bosserts, sie zu finden (Asia, passim), nicht metodich; aber solche PN uâren selbst damı nicht zu erwarten, wenn die gesamte Bevölkerung nesisch gevoesen wâre (mit Goetze AJA 42, 185, 1938).*" Landsberger burada Goetze ile fikir birliği halinde olduğunu söylemekte ise de Goetze adı geçen yerde "Kapadokya metinlerinde" Nesit şahıs adları beklenemeyeceğini söylememiş, Hitit kıratlarından hiç birinin 1200 tarihlerine kadar İndoavrupa adı taşımadığını bildirmiştir.

Emin Bilgiç'in Die Ortsnamen der "kappadokischen" Urkunden im Rahmen der alten Sprachen Anatoliens adlı makalesinde (Archiv für Orientforschung XV, 1948'de dizilmiş, 1952'de intişar etmiştir) S. 18'de bir Hitit sızmasından bahsedildiği halde Landsberger aynı nottaki şu cümleleriyle bu noktai nazarı bile şüpheye düşürmektedir: "*Das Gros der Namen gehört zu einer zu rekonstruierenden Sprache an, "Protoluisch" bei Bilgiç, AJO 15, Kap. "Die Benennung der beiden Sprachgruppen"; viele protoluische Elemente haben sich im Nesischen erhalten; umgekehrt müssen aber aile indogermanischen Elemente, die sich im Protoluischen finden, nicht als nesisch in Anspruch genommen werden.*"

Landsberger'in yerlilere ait şahıs adlarında Nesit dil şemasına geçişi gösteren thema vokal'lerinin gayet mahdut istisnalar teşkil ettiği hakkındaki noktai nazarı yukarıda kaydettiğim makalemde anlaşılabileceğine veçhile artık varit değildir. Bu husustaki araştırmaların daha da genişletilebileceğine kaniim. Emin Bilgiç te yerlilere ait adlarda Hititlerin hissesini kabul etmekte ve bu mes'leyi Belleten'de basılmakta olan bir makalesinde tekrar ele almaktadır.

⁷ Otten, Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft 83 Kasım 1951 S. 44'te makalemin Almanca nushasının çıkışından bir yıl sonra Anitta metninin dil bakımından eski elemanları ihtiva ettiğini ve bu yüzden hakikî olması gerektiğini ileri sürüyor ve Landsberger'in verdiği mahdut malzemeye (*išhiuli, išpalalu*) dayanarak Hititlerin Assur ticaret kolonileri devrinde Anadolu'da yerleşmiş ve devlet kurmuş olduklarını kabul ediyor.

⁸ F. Stephens, Personal names of Cappadocia 1928 S. 15. Hititçe *araya-* "hür, muaf" sözünün aynıdır;

⁹ Bk. Alp, adı geçen yerde S. 269. Hititçe *ašu-* "eyi" + Protohitit eki *-ul* + Hititçe thema vokali *-a*'dan müteşekkildir;

¹⁰ Bk. Alp, aynı yerde not 120. Hititçe *haštališatar* "kahramanlık" bu sözden teşkil edilmiştir.

¹¹ Bk. Alp, aynı yerde S. 270 not 122. Hititçe *ištalkija-* "düzeltmek"ten teşkil edilmiştir.

¹² Hititçe *kunna-* "sağ" sözünün aynıdır.

¹³ Bk. Alp, aynı yerde S. 269. Hititçe *šiyana-* "tanrı" + Protohitit eki *-al* + Hititçe thema vokali *-a*'dan müteşekkildir.

¹⁴ Bk. Alp aynı yerde S. 270. Hititçe *šiya-* "tanrı" + *šmi* "sizin" veya "onların" unsurlarından müteşekkildir.

¹⁵ Eisser-Lewy, Mitteilungen der Vorderasiatisch-Aegyptischen Gesellschaft XXXIII 167, 1. Hititçe *šupi-* "temiz" + *lapra* "tavşan" (?) sözlerinden müteşekkildir. Hititçede **lapar* sözünün rekonstrüksiyonu ilk defa olarak tarafımdan teklif edilerek tavşan manasına geldiği (Latince *lepus, leporis*) tahmin edilmiştir (Hitit Hieroglif Mühür ve Kitabelerindeki

*Šupululia*¹⁶ gibi adların Nesit olmadığı kolayca iddia edilemez, *Šiyašmi* adı bir Nesit pronominal elemanı ihtiva ettiğine göre Nesit dilinin bu devirde konuşulduğundan şüphe edilemez. Çivi yazısı Hititçesinin Hitit metinlerinde Neşa şehrine izafe edilmesi, Orta Anadolu'da ilk Hitit ekseriyetinin burada teşekkül etmiş olduğunu gösterir. Anitta metninde geçen ve şahıs adı *Šiyašmi* ile aynı olan bu şehrin Hitit tanrısı *Šiušmi*'ye¹⁷ göre de Hititler Assur ticaret kolonileri devrinde bu şehirde kuvvetli bir durumdadır¹⁸. Aynı metinde Pithana'nın Neşa'lılara ana baba gibi muamele ettiğinin bildirilmesi, ve oğlu Anitta'nın şehrin Hitit tanrısına ve diğer tanrılara mabed inşa etmek ve bu şehirde bir hayvanat bahçesi tesis etmek suretiyle Neşa'lılara gösterdiği yakınlık, bu kıralların aynı etnik tabakaya ait oldukları ve Hititlerin bu devirde Anadolu'da devlet kuracak durumda oldukları ihtimalini kuvvetlendirir. Ayrıca bir az önce anılan şehir adı *Šupululia*'dan da Hititlerin bu devirde coğrafi mahallere kendi dillerinden teşkil edilmiş adları verebilecek bir ekseriyette oldukları neticesi çıkarılabilir. Hititoloji sahasındaki araştırmalara mühim eserleriyle yeni bir hız vermiş olan büyük Fransız Hititoloğu E. Laroche, *Receuil d'Onomastique Hittite* adlı eserinin (1952) 116. sahifesinde şöyle demektedir: "*Contre l'opinion de B. Landsberger (AOr. 18,1.341 n. 67) S. Alp (J.f. Kl. Fo. 1125) affirme la presence des Nesites en Cappadoce des Vepoae des colonies assyriennes. Il a certainement raison ; a cote des noms protohittites, louvites ou protolouvites(?), les discussions instituees au chapitre precedent et les nombreux rapprochements possibles entre noms cappadociens et noms hittites (cf. le catalogue et supra) suffisent à établir l'existence de Hittites a Kaneš.*"

Bazı Şahıs Adlarının Okunuşları Hakkında, Ankara 1950, S. 86). Friedrich, *Bibliotheca Orientalis* VIII 1951 S. 91'da teklifimi reddetmiş. Bossert ise Karatepeden istifade etmek suretiyle yaptığı incelemede Hiyeroglif Hititçesinde tavşan'ın *dapa(ra)*- sözü ile ifade edildiği neticesine vararak (*Jahrbuch für kleinasiatische Forschung* I S. 178, II/2 S. 186 v. d.) tahminimi desteklemiştir.

¹⁶ Şehir adı : F. Stephens, *Old Assyrian Letters and Business Documents* 215 : 10 (Babylonian Inscriptions in the collection of James B. Nies VI 1944). Kırıl adı *Šuppiluliuma* veya *Šuppiluliyama*'nın esasını teşkil eden bu isim ırmak ve şehir adı olarak Hititler devrinde de malumdur. Bk. Laroche, *Recherches sur les noms des dieux Hittites* S. 77 ve aynı müellif *Receuil d'Onomastique Hittite* S. 82 not 15.

¹⁷ Diğer şekilleri *Šiušummi*, *Šiunašummi*.

¹⁸ Eğer Landsberger Anitta metninin hakiki olduğundan emin olsaydı, notundan anlaşılacağına göre o da bu fikre temayül edecekti. "Kapadokya" şahıs adı *Šiyašmi* ile tanrı adı *Šiušmi*'nin aynı olduğu keyfiyeti, makalemde ifade ettiğim gibi bu tanrının o devirde mevcut olduğunda artık şüphe bırakmamaktadır. Tanrı *Šiušmi*'nin adı teşkil bakımından Boğazköy kaynaklarında artık yalnız başına değildir. Ondan başka *DŠiušummi* (Keilschrifturkunden aus Boghazköy XII 63 Rs. 13, eski şekli muhtemelen *DŠiušummi*) ve *D(LAMA)-ašmi* (Keilschrifturkunden aus Boghazköy XX 24 IV 9) veya *DIn(n)rašmi* (Bo 2372 III 26, 33) mevcuttur. Son olarak anılan tanrı için bk. Otten, *Journal of Cumeifors Studies* IV 124 ff. ve Annelies Kammenhuber *Hethitisch innarauyatar*, (LÜ) KALA-to- und Verwandtes S. 27 ve 41 (Münchner Studien zur Sprachwissenschaft, Arbeiten des Sprachwissenschaftlichen Seminars der Universität München, Heft 3, München 1953).

Koloni devrinde Protohitit, Hitit, Luvit¹⁹ ve sair unsurların kesafetlerini tespit etmek müstakbel araştırmaların vazifesi olacaktır. Burada ele alınmamış olan diğer dil unsurlarına göre de Hititlerin hissesinin azımsanmayacak derecede olduğu şimdiden söylenebilir. Emin Bilgiç'in yukarıda kaydettiğim makalesinde işlenmiş olan yer ve şahıs adları ile Boğazköy kaynaklarında geçen adların karşılaştırılmasından anlaşılacağı vechile Hititler devrinde Anadolu'nun etnik durumunda artık Protohititçe ölmüş olduğuna göre bu dili konuşan halkın ortadan kalkmasından başka büyük bir değişiklik olmamıştır.

"Kapadokya metinlerinde" geçen yerlilere mahsus şahıs adları ile yalnız çivi yazılı Hitit metinlerindeki şahıs adları arasında değil aynı zamanda Hiyeroglif yazısında elimize geçen şahıs adları arasında yakınlıklar vardır²⁰. Fakat ben bunun Hitit hiyeroglif yazısının koloni devrinde mevcut olduğuna dair bir işaret olabileceğini iddia etmek istemiyorum. Laroche ile birlikte (Le Pantheon ve Yazılıkaya, Journal of Cuneiform Studies VI 119 not 38) hiyeroglif yazısı ile muhtelif dillere ait adların yazıldığına kanıim. Esasen Fırtına tanrısının hiyeroglifi ile muhtelif etnik guruplara ait Fırtına tanrılarının ifade edildiğini söylemişim²¹. Yalnız bu yazı ile Hiyeroglif Hititçesi denilen dilden başka dile ait metinler yazılmış mıdır? Bu nokta hususunda henüz bilgimiz noksandır.

Hiyeroglif Hititçesi denilen dilde *katas* "kıral" Protohititçe *katte'* den geçme bir söz olduğuna göre²² Hiyeroglif Hititlerinin henüz Protohitit dili canlı iken çok eski bir devirde Anadolu'ya gelmiş olmaları icap eder.

Hrozny'nin neşrettiği Kültepe metinlerinde Arzaya ve Pala memleketlerini ihtiva eden nispet sözlerinin geçmesi²³, Assur kolonileri devrinde ana hatlarıyla Hititler devrindeki coğrafi taksimatın benzerinin mevcut olduğunu düşünmemize sebep olmaktadır.

¹⁹ Landsberger de muaddel ikinci makalesinde (Archiv Orientálnî XVIII 3 1950 S. 325) herhangi bir izaha lüzum görmeksizin koloni devrinde yerli halk olarak Protohitit, Nesit ve Luvit'leri (**Hattier**, Nesier, Luier) kaydediyor. Böylece Landsberger'in Nesit'ler ve Luvit'ler lehine Protoluvit nazariyesini artık terk ettiğini acaba kabul edebilmemiz ?

²⁰ Krş. Kültepe şahıs adı *Kukulanum* (Hrozny, Inscriptions Cuneiformes du Kültepe I, 1952, 188, 31) hiyeroglif kaynaklarında *Kukulana* (son olarak Laroche adı geçen yerde S. 56); Kültepe şahıs adı *Tida* (Hrozny, aynı yerde 37 A, 1) hiyeroglif kaynaklarında *Tita* veya *Tida* (Alp, Hitit Hiyeroglif Mühür ve Kitabelerindeki Bazı Şahıs Adlarının Okunuşları Hakkında S. 91); "Kapadokya" şahıs adı *Bala* (F. Stephens, Personal Names of Cappadocia S. 25) hiyeroglif kaynaklarında *Pala* (son olarak Laroche aynı yerde S. 57); Hititler devrinde hiyeroglif ve çivi yazılı metinlerde geçen *Işputahşu* da "Kapadokya metinlerinde" ilk defa olarak Hrozny'de adı geçen yerde görülmektedir. 115, 8: *Iš-pu-da-aḫ-šu*.

²¹ Alp, son olarak kaydedilen yerde S. 71.

²² Hrozny, Inscriptions Hittites Hieroglyphiques I-II S. 117 ve 185 not 9; fakat krş. Bossert, Jahrbuch für kleinasiatische Forschung II/3 S. 324.

²³ Aynı müellif, Inscriptions Cuneiformes du Kültepe I, 81, 18 : *Ar-zu-a-i-ú* (*Arzaya* Hititler devrindeki *Arzaya'nın* muhtemelen aynıdır); Hrozny, aynı yerde 92, 2 : *Pá-la-ni-ú-lim*

Dr. Gurney, kitabının Hitit devlet ve sosyetesine tahsis ettiği bahsinde devlet teşkilâtı (memuriyetler) hakkında kâfi malûmat vermiyor. Sosyal sınıfların en mühimlerinden olan *bêlu'lar* "beyler" ile NAM.RA'lardan (işgal edilen ülkelerden nakledilip memleketin diğer kısımlarına iskân edilen ve hürlerle köleler arasında bir sınıftaşkil eden halk) hiç bahsetmiyor. Son olarak anılanlara bu yazının sahibi uzun bir makale tahsis etmiş ve Hitit devletinin kendilerine tatbik ettiği iskân siyasetinin esaslarını tespit etmişti²⁴.

S. 141 ve devamında Yazılıkhaya hakkındaki sahifeler son yıllarda yapılan araştırmalardan ve Laroche'un son olarak andığı makalesinden sonra geniş ölçüde tadile muhtaçtır. Müellifin neşriyatı dikkatle takib etmediğinin diğer bir örneği de S. 144'te Yazılıkhaya No. 28/29'da boğa adamları tarafından taşınan hiyeroglifin ay olduğunu iddia etmesidir. Halbuki bu işaretin manası, tarafımdan Archiv Orientálnî XVIII 1-2 S. 1 ve devamında gök olarak tespit edilmiş ve buluşum Karatepe buluntuları ile de teyid edilmişti²⁵.

S.203 Fig.i5/3'te Güterbock, Siegel aus Boğazköy II'den naklen verilen sağ tarafı kırık olan mühür baskısı aynı müellif tarafından neşredilen diğer iki fragmandan ve yeni bulunan bir mühür üzerindeki şahıs adı lejandından istifade edilerek tarafımdan tamamlanmıştı²⁶. Mühürün hey'eti umûmiyesi hakkında iyi bir fikir verdiği ve eserim kendisinde mevcut olduğu halde Dr. Gurney rekonstrüksiyonumu kitabına almamakta fayda mülâhaza etmiştir.

Kitabın son kapak sahifesinde aynı zamanda hâfir diye takdim edilen müellifin Levha 23'te Hitit riton'ları diye neşrettiği kapların Hitit olmadığı ve hellenistik devre ait olduklarını tanımaması çok tuhaftır. Bir Hitit ritonunun nasıl görüldüğünü müellif, Bossert'in Altanatolien adlı el kitabına bakıp kolayca tespit edebilirdi. Çok şükür müellif bu hatasını basık esnasında S. XIV'deki notta tashih edebilmiştir.

Dr. Gurney kompozisyonuna esas olarak son 25 yıl içindeki çalışmaların neticelerini aldığını kaydetmesine rağmen eserine ilâve ettiği "*Seçme Bibliyografya*"sında bu tarihlerden oldukça gerilere giden ve bugün bizim için yalnız tarihî bir değer taşıyan eserleri de almayı ihmal etmemiştir. Kitapta takdim edilen bölümlere bibliyografyanın uydurulmaması, müellife yalnız istediği eserleri takdim etmek hürriyetini bahşetmiş ise de muhtelif konularda derinleşmek isteyen okuyucunun imkânları elinden alınmış ve bibliyografya vermektan beklenmesi gereken gaye tehakkuk etmemiş oluyor. Bibliyografya'nın seçiminde müellif başarı göstermemiştir. Kıymetli eserler yanında ikinci elden hazırlanan neşriyata yer verildiği halde malzemeyi doğrudan doğruya inceleyerek neticelere varan bazı

²⁴ Hitilerde Sosyal Sınıf NAM.RA'lar ve İdeogramın Hititçe Karşılığı (Belleten sayı 50 S. 245-270).

²⁵ Krş. son olarak Laroche aynı yerde S. 117 not 30.

²⁶ Hitit Hiyeroglif Mühür ve Kitabelerindeki Bazı Şahıs Adlarının Okunuşları Hakkında şekil 123.

orijinal araştırmaların bibliyografyaya idhaline lüzum görülmediği esefle kaydedilebilir. Meselâ Hiyerogliflerle ilgili literatürde Meriggi'nin bugün hâlâ istifade edilebilecek bir sözlüğü ihtiva eden Die Lângsten Bauinschriften in "Hethitischen" Hieroglyphen (Mitteilungen der Vorderasiatisch-Aegyptischen Gesellschaft 39/1) ile aynı müellifin bugün hâla bir anahtar vazifesini gören Listes des hieroglyphes Hittites adlı makaleleri (Revue Hittite et Asianique fasc. 27, 29) görülmemektedir. Forrer'in Die hethitische Bilderschrift (Studies in Arcient Oriental Civilization No. 3) adlı eserine de yer verilmemiştir. Friedrich'in Entzifferungsgeschichte der hethitischen Hieroglyphenschrift adlı kitabının araştırmaların 1939'a kadar olan kısmının neticeleri hakkında malumat vermesi bakımından bibliyografyaya alınması faydalı olurdu. Güterbock'un Siegel aus Boğazköy I-II adlı eseri bibliyografyada gösterildiğine göre bu mühürler üzerindeki Hiyeroglif yazısı ile yazılmış olan şahıs adlarının çözümleri bakımından gayri kabili. ictinap olan Hitit Hiyeroglif Mühür ve Kitabelerindeki Bazı şahıs Adlarının Okunuşları Hakkında adlı eserimin verilmesine lüzum görülmemiştir.

Kitabı ilk gözden geçerişte dikkatimi çeken aksaklıklardan bazılarını burada kaydetmiş bulunuyorum. Dr. Gurney'in eseri hakkında netice olarak kanaatim şudur : Mütehassis olmayanlar kolay okunuşu ile bu kitaptan pek çok şeyler öğreneceklerdir. Fakat meslek adamlarına yeni olarak fazla bir şey öğretilmediği gibi araştırmaların bugünkü durumunu da tamamiyle aksettirmekten uzaktır.

**ON THE OCCASION OF A NEW BOOK CONCERNING;
THE HITTITES**

By Prof. Dr. SEDAT ALP

Chairman of the Division of Hittitology

The book about which I am speaking here is written by the British Hittitologist Dr. Gurney¹. Like the other works of its kind, it is based mainly on Götze's book "Kleinasien", as is stated on page n. Nineteen years have passed since the publication of Götze's book. If one did not expect that Gurney's book would fill the gaps, which have arisen in the course of researches in the meantime and would bring some new and original ideas of the author, it would not be necessary to dwell on this book, which addresses itself to a large public. In the foreword the author presents his book in the following terms : *"I do not claim that the work contains much that is original. Nearly all the conclusions presented here may be found in the writings of German or French scholars over the last twenty-five years. However, no synthesis of these results has yet been published in the English language, and it may therefore be hoped that this book may go some way to meet a real need."*

In the first chapter the author gives a short history of the excavations and researches and on page 12, although he praises the favorable conditions created by the Turkish Republican regime for the excavations and explorations, he unnecessarily condemns the pre-World War I Turkish regime forgetting the facilities shown by the Department of Antiquities, under the directorship of Hamdi Bey and Halil Edhem Bey, to the foreign excavators, who worked within the boundaries of the Ottoman Empire. Then he writes the following : *"A most significant fact has been the increasing part taken by the Turks themselves in all branches of Hittite Studies under the guidance of H. G. Güterbock, Professor of Hittitology at Ankara University from 1935 to 1947 and H. T. Bossert, Director of the Department of Near Eastern Studies at the University of Istanbul."*

Although, at the first sight, one would think that the works of the Turks are appreciated in these lines, in reality an attempt is made to degrade the Hittite Studies of the Turks to non-independent works and to reduce their value. The author goes even so far as to apply this to every branch of Hittite Studies and falls into the error of placing Prof. E. Akurgal's archaeological researches, which are based on a sound education in

¹ O. R. Gurney, The Hittites, A summary of the art, achievements, and social organization of a great people of Asia Minor during the second millennium B. C., as discovered by modern excavations. A Pelican Book, Penguin Books Ltd., Harmondsworth, Middlesex, Melbourne-London-Baltimore, 1952, XV+240pp., 32 Plates, 19 Figures; 3/6 s.

classical archaeology and on style critic in art, under the guidance of Güterbock, who is a philologist. But we know the opinion of the specialists about these works. Prof. Albright, the great American scholar, who is unrivaled in his knowledge and penetration on innumerable subjects of the ancient Near Eastern cultures, in considering these works of E. Akurgal did not hesitate to designate him as the eminent archaeologist of the University of Ankara². Does Dr. Gurney fail to appreciate to this extent? I have never thought of diminishing the services of Professor Güterbock in the University of Ankara. The publication of cuneiform texts, in the preparation of which I did not participate, was made under the guidance of Güterbock, as is stated in the forewords of the respective volumes. Even the works of our colleagues, who have conducted excavations at Kültepe on behalf of the Turkish Historical Society, were influenced and helped, in their own fields, to a large extent by him, after their teacher von der Osten, who taught in Ankara for only three years, left the University of Ankara in 1939. But when one talks of the Hittite Studies of the Turks, naturally at first sight my Studies come to mind, as a Hittitologist. I assure Dr. Gurney, that every single one of my Studies is an independent research work and none of them was prepared under the guidance of Prof. Güterbock. Whenever I made use of an idea of Güterbock in my Studies, like every truth-loving scholar, I did not neglect to mention his name. If Dr. Gurney has wanted to pay tribute to Professor Güterbock, he could easily have found other opportunities to do so. Since his promising doctorate thesis in 1940 Dr. Gurney has not published much of significance in the field of Hittitology and, as it will be shown below with examples, he has not carefully followed the publications. Thus it is possible that he is mistaken in his statement or that he has not paid much attention to his phraseology: Indeed, in his article in the *Liverpool Annals of Archaeology and Anthropology* vol. XXVIII, p. 45, he has written the title of my doctorate thesis in a changed form. The sub-title of Gurney's present book, which I have fully recorded in footnote 1, gives the impression, that his book is based only on the results of excavations. But he is also aware of the monuments, on the surface, found at different times by different explorers and he gives information to the reader about some of these monuments.

After I have made this statement, I hope that Dr. Gurney will publish a correction of his opinion. If he does not do this, he will, as a man of good will, have to prove that my Studies were made under the guidance of Güterbock.

In the chapter on the "Outline of History" the author states in page 19 that there are a few names, which can be interpreted as Indo-European, among the many non-Assyrian names in the "Cappadocian" texts, but he tells us nothing about the presence of the Hittites in this period in Ana-

² Bulletin of the American Schools of Oriental Research, No. 121 p. 24.

tolia. In the periodical *Belleten* No. 50, April 1949, p. 269 ff. and in the German copy of the same article in *injahrbuch für kleinasiatische Forschung* I/2 (delivered at the beginning of 1949 and published in November 1950), p. 125 ff., I had shown, by an analysis of some names belonging to the indigenous population of Anatolia in these texts, that the Hittites were already present in Anatolia at the time of the Assyrian Commercial Colonies. K. Bittel formerly held that **Pithana** and Anitta, kings of **Kuşsar**, were very probably Protohittite kings and leaving open the question as to whether the Hittites were present or not, he did not think that they had a political role at the beginning of the second millennium B. C. ³ The same author now, in his article *Hethiter und Proto-Hattier* (*Historia* I/2 1950, p. 267 ff.), evaluating the archaeological data thoroughly, comes to the conclusion that the Hittites existed at the time of the Assyrian Commercial Colonies in Anatolia and that the above mentioned kings were Hittite kings. Bittel now dates the Hittite immigration between 2200 and 2000 B. C. The attempt of Bittel to find the criteria to separate the Protohittite and the Hittite material from each other is to be welcomed. Bittel correctly indicates the difficulties presented by the archaeological material in contrast to the clearness of the authentic historical documents and expresses his view in a cautious manner. Professor Bittel, who knows Turkish and who is known to follow the Turkish publications very carefully, apparently did not read my article published in 1949, for he states that the opinion is generally held that the Hittites are not to be found even in traces in the Old Assyrian Texts of Cappadocia, but that according to recent news he has received this opinion is not quite justified ⁴. Bittel prefers not to mention the source of this news. Professor Dr. Muzaffer Şenyürek, chairman of the division of Palaeoanthropology in the University of Ankara, who has studied the skulls from Kültepe, has also confirmed my conclusion from the viewpoint of Anthropology (*Belleten*, No. 60, 1951, pp. 609-610) ⁵. Dr. Gurney does not seem to be

³ K. Bittel, *Die Kleinfunde von Boğazköy* S. 61 ff. (60. *Wissenschaftliche Veröffentlichung der Deutschen Orient-Gesellschaft* 1937).

⁴ Bittel writes on page 271 the following: *"Es lag daher nahe, diese Urkunden, die ihrem Zweck entsprechend häufig Einheimische, das heisst Kleinasiaten, und Fremde, das heisst Assyrer, in ihren durch den Handel bedingten wechselseitigen Beziehungen bieten, daraufhin zu überprüfen, ob sich in Ihnen etwa Anhaltspunkte dafür finden, dass zu Beginn des 2. Jahrtausends, also vor den eigenen hethitischen Quellen, das indogermanisch-hethitische Element, wenn auch in Spuren Jassbar sei. Man glaubt das ziemlich allgemein verneinen zu können, und halt dafür, dass man sich in einer Zeit befinde, die indogermanische Hethiter in diesem Teile Anatoliens noch nicht kennt. Einer kürzlichen Mitteilung entnehme ich jedoch, dass neue Textinterpretationen vorlägen, die diese Verneinung nicht ganz rechtfertigen, die es vielmehr nahelegen, dieses Element doch schon im Gebiet des Halys wenigstens in Ansätzen in den ersten beiden Jahrhunderten des 2. Jahrtausends anzunehmen. Die Entscheidung darüber muss den zuständigen Fachleuten überlassen bleiben."*

⁵ Although my article came out in April, 1949, in *Belleten*, Tahsin özgüç in his report of the excavation of Kültepe, season 1948, published by him in 1950, does not express any clear opinion about this important problem. He also possessed the data, which was

aware of this situation. Landsberger in *Archiv Orientalni* XVIII 1-2, 1950, p. 341, footnote 67, states, that the attempts made by Bossert to find Nesian names in the texts belonging to that time are not methodical. He too apparently had not read my article, as he claimed that Nesian names were not to be expected in those texts⁶. According to this paper of Landsberger he will not be the source of the news received by Bittel⁷. It will be a great indulgence, if the great scholar Landsberger admits that he is mistaken on this point. Today it is no longer easy to claim that the names like *Araça*⁸, *Ašula*⁹, *Haštali*¹⁰, *Istalkian*¹¹, *Kuna*¹², *Šiyanala*¹³, *Šiyašmi*¹⁴,

used by Bittel, from which the latter author drew conclusions. In my opinion the researches at Kültepe can be placed on a sound footing, only by making studies in this direction.

⁶ Landsberger speaks in the following terms: "*Nesische Personennamen sind nicht nachgevoiesen.; die Versuche Bosserts, sie zu finden (Asia, passim), nicht metodisch; aber solche PN ivaren selbst dami nicht zu eruarten, wenn die gesamte Bevölkerung nesisch gemesen wäre (mit Goetze AJA42, 185, 1938).*" Although Landsberger states that he is of the same opinion with Goetze, in the publication mentioned, Goetze did not express the view that Nesian personal names are not to be expected in the "Cappadocian" texts. He only said that "none of the Hittite kings down to 1200 bore an Indo-European name".

Although Emin Bilgiç, in his study *Die Ortsnamen der "kappadokischen" Urkunden im Rahmen der alten Sprachen Anatoliens* (*Archiv für Orientforschung* XV, set up in 1948, published in 1952) hints of a Hittite infiltration, Landsberger, in the same note, makes even this viewpoint doubtful by the following statement: "*Das Gros der Namen gehört zu einer zu rekonstruierenden Sprache an, "Protoluisch" bei Bilgiç, AfO 15, Kap. "Die Benennung der beiden Sprachgruppen"; viele protoluische Elemente haben sich im Nesischen erhalten; umgekehrt müssen aber aile indogermanischen Elemente, die sich im Protoluischen finden, nicht als nesisch in Anspruch genommen werden.*"

The view of Landsberger that the thematic vowels in the personal names belonging to the indigenous population, showing the transition to the Nesian scheme of language, are very limited exceptions, is, as can be seen in my above mentioned article, no longer valid. I believe that researches can be further extended in this direction. Now Emin Bilgiç also accepts the share of the Hittites among the names of the indigenous population. He takes up the problem again in an article, which is now being printed in *Belleten*.

⁷ Otten one year after the publication of the German copy of my article in *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* No. 83 November 1951 p. 44 expresses the opinion that the language of the text of Anitta contains old elements and thus must be authentic and, basing his judgement on the authenticity of Anitta text and on the limited material (*išhiuli, išpatalu*) given by Landsberger, he comes to the conclusion that the Hittites were settled at the time of Assyrian Commercial Colonies in Anatolia. He also suggests that the Hittites founded states in that period.

⁸ F. Stephens, *Personal names of Cappadocia* 1928 p. 15. it is identical with the Hittite word *araya-* "free".

⁹ See Alp, loc. cit. p.125. it is formed of Hittite *ašu-* "good" + Protohittite suffix *-ul+* Hittite thematic vowel *-a*.

¹⁰ See Alp, loc. cit. footnote 120. Hittite *haštališatar* "heroism" is derived from *haštali-*.

¹¹ See Alp, loc. cit. p. 126 footnote 122. it is derived from Hittite *ūtalkiſſ-* "make even".

¹² identical with the Hittite *kunna-* "right".

¹³ See Alp, loc. cit. p. 125. it is formed of Hittite *šiyana-* "god" + Protohittite suffix *-al-* Hittite thematic vowel *-a*.

¹⁴ See Alp, loc. cit. p.126. it is formed of Hittite *šiya-* "god" + *-šmi* "your" or "their".

*Šupilapra*¹⁵, *Šupililia*¹⁶ are not Nesian. Since the name *Šiyašmi* contains a Nesian pronominal element, there is no doubt that Nesian was spoken at that period in Anatolia. The fact that the name of the cuneiform Hittite language in the Hittite texts is derived from the town of Nesa, indicates that the first Hittite majority in Central Anatolia was formed in this town. According to the Hittite name of the god *Šiušmi*¹⁷ of this town also, occurring in the text of Anitta, and which is identical with the personal name *Šiyašmi*, the Hittite population was strong in this town at the time of Assyrian Commercial Colonies¹⁸. The treatment of the people of Nesa, according to the same text, like fathers and mothers by Pithana and the warm interest his son Anitta showed towards them by setting up temples to the Hittite god of the city, to other gods and by establishing a zoological garden, makes it also very probable that these were Hittite kings and that the Hittites were in a position at that time to found states in Anatolia. Besides, from the name of the town *Šupilulia*, mentioned above, also the conclusion may be drawn that the Hittites had established a majority to enable them to give to the geographical places names formed of their own language. The great French Hittitologist E. Laroche, who through his important publications has given a new impetus to the researches in the field of Hittitology writes, in his book *Receuil d'Onomas-*

¹⁵ Eisser-Lewy, *Mitteilungen der Vorderasiatisch-Aegyptischen Gesellschaft* XXXIII 167,1. it is formed of Hittite *šupi* "dean" + *lapra* "hare" (?). *lapra* is probably the earlier form of the Hittite **lapar* (?) (Latin *lepus, leporis*), the proposition of which was considered for the first time by me in *Zur Lesung von manchen Personennamen auf den hieroglyphenhethitischen Siegeln und Inschriften*, Ankara 1950, p. 34. it was rejected by Friedrich in *Bibliotheca Orientalis* VIII 1951 p. 91 and supported by Bossert in *Jahrbuch für kleinasiatische Forschung* I 278, II/a 186 ff. The last mentioned author making use of Karatepe texts concluded that the Hieroglyphic Hittite word for hare is to be read *dapa(ra)*-.

¹⁶ Name of a town in F. Stephens, *Old Assyrian Letters and Business Documents* 215 : 10 (Babylonian Inscriptions in the collection of James Nies VI 1944). This name, from which is derived the name of the king *Šuppiluliuma* or *Šuppiluliyama* is also known in the Hittite period as the name of a river and of a town. See Laroche, *Recherches sur les noms des dieux Hittites* p. 77 and the same author in *Receuil d'Onomastique Hittite* p. 82 footnote 15.

¹⁷ Other forms: *Šiušummi*, *Šiunašummi*.

¹⁸ As is understood from his note, if Landsberger were sure of the authenticity of the text of Anitta, he too would incline toward this idea. Since the "Cappadocian" personal name *Šiyašmi* is identical with the name of the god *Šiušmi*, as I stated in my previous article, there is no doubt that this god existed in that period. The name of the god *Šiušmi* is, from the viewpoint of formation, no more isolated in Boğazköy sources. Besides, *DŠiušummi-* (Keilschrifturkunden aus Boğazköi XII 63 Rs. 13, its earlier form is probably *DŠiyušummi-*) and *D(LAMA)-ašmi-* (Keilschrifturkunden aus Boğazköi XX 24 IV 9) or *DIn(n)rašmi-* (Bo 2372 III 26, 33) are attested. For the last mentioned god see Otten, *Journal of Cuneiform Studies* IV 124 ff. and Annelies Kammenhuber in her article *Hethitisch innarauifatar, (LÖ)KALA-tar* und Vervandtes p.27 and 41 (*Münchener Studien zur Sprachwissenschaft, Arbeiten des Sprachwissenschaftlichen Seminars der Universität München, Heft 3, München 1953*).

tique Hittite (1952), p. 116, the following lines: "*Contre l'opinion de B. Landsberger (AOr. 18.1.341 n. 67) S. Alp (J.f. ki. Fo. 1125) affirme la presence des Nesites en Cappadoce des l'epoque des colonies assyriennes. Il a certainement raison; à cote des noms protohittites, louvites ou protolouvites (?), les discussions instituees au chapitre precedent et les nombreux rapprochements possibles entre noms cappadociens et noms hittites (cf. le catalogue et supra) suffisent à etablir l'existence de Hittites a Kaneš.*"

it will be the task of future researches to determine the condensity of the Protohittite, Hittite, Luwian¹⁹ and other elements in Anatolia at the period of Assyrian Colonies. According to other philological elements also, which I did not treat here, we can say even now that the share of the Hittites was not small. If one compares the geographical and personal names treated by Emin Bilgiç in his above mentioned paper with those of Boğazköy, one will see that the ethnical situation in Anatolia in the Hittite period was not much changed, other than that the Protohittite speaking people were no more there, as this language was dead.

There are not only relations between the personal names belonging to the indigenous population in the "Cappadocian" texts and the personal names occurring in the cuneiform Hittite sources but also with the personal names in Hieroglyphic script²⁰. But I do not claim that this may serve as an indication that the Hieroglyphs were already known in the time of the Assyrian Colonies. With Laroche (Le Pantheon de Yazılıkaya, Journal of Cuneiform Studies, VI, 119, footnote 38) I am of the opinion that with the Hieroglyphic script were written names belonging to different languages. I have already stated that the Hieroglyph of the Storm-god was used for the names of the Storm-gods of different ethnical groups²¹. But as to whether texts of other languages beside the language called "Hieroglyphic Hittite" were written in this script our knowledge is not yet sufficient to decide.

Since the Hieroglyphic Hittite word *katas* "king" is borrowed from the

¹⁹ Landsberger in his second revised article (Archiv Orientální XVIII 3 1950 p. 325) mentions, without comment, as indigenous population in Anatolia in the period of the Assyrian Colonies the Hattians, the Nesians and the Luwians. May we therefore conclude that he has given up his Protohittite hypothesis in favour of Nesians and Luwians?

²⁰ Cf. the personal name of Kültepe *Kukulanum* (Hrozný, Inscriptions Cuneiformes du Kültepe I, 1952, 188, 31) with the Hieroglyphic name *Kukulana* (at last Laroche, op. cit. p. 56); *Tida* of Kültepe (Hrozný, op. cit. 37 A, 1) with the Hieroglyphic *Tita* or *Tida* (Alp, Zur Lesung von manchen Personennamen auf den hieroglyphenhethitischen Siegeln und Inschriften p. 42); the "Cappadocian" personal name *Bala* (F. Stepheris, Personal names of Cappadocia p. 25) with the Hieroglyphic *Pala* (at last Laroche, op. cit. p. 57). The personal name *Išputahšu* occurring in Hieroglyphic and Cuneiform characters in the Hittite period is also attested for the first time in the "Cappadocian" texts in Hrozný, op. cit. 115, 8: *Iš-pu-da-ab-šu*.

²¹ Alp, op. cit. p. 15.

Proto-Hittite *katte*²², the Hieroglyphic Hittites must also have come to Anatolia at a very early period, at a period when the Protohittite language was still alive.

The occurrence of the gentilics containing the names of the countries Arzaua and Pala in the Kültepe texts published by Hrozny recently²³ leads us to think that in the time of Assyrian Colonies the geographic division of Anatolia in general was similar to that of the Hittite period.

In the chapter devoted to the Hittite State and Society Dr. Gurney does not give us enough information about the organization of the State and the functionaries. He tells us nothing about the very important social classes of *belu's* "lords" and NAM. RA (people deported from enemy territory and settled in other parts of the country, forming a class between the free citizens and slaves). To the last mentioned class the author of the present paper has devoted a long article and has established the outlines of the policy of settlement applied to them by the Hittite State²⁴.

The pages of Gurney's book regarding Yazılıkaya (p. 141 ff.) already need to be revised in a large measure because of the researches made in recent years and specially because of the important article of Laroche I cited above. Another example that the author does not follow the publications carefully is given on p. 144, when Gurney claims that the Hieroglyph held by the "Bull men" in Yazılıkaya No. 28/29 expresses the moon. The meaning of that sign was fixed by me as "sky" in Archiv Orientalni XVIII, 1-2, p. 1 ff. and has been confirmed by the inscriptions of Karatepe²⁵.

The seal impression given by Gurney on p. 203 fig. 15/3, which is taken from Güterbock, Siegel aus Boğazköy II, and the right part of which was broken, was reconstructed by me by using the two other fragments published by the same author and the legend of a personal name on a seal found recently in Boğazköy²⁶. Although my reconstruction gives a good idea about the whole of the seal and while Gurney possesses my work, he has apparently considered it worthwhile not to utilize my reconstruction.

It is very strange that the author, who is presented also as an excavator on the back cover of the book, has not recognized that the rhytons published by him on Pl. 23 are not Hittite but Hellenistic. At a glimpse at Bossert's handbook "Altanatien", he could easily have seen what the

²² Hrozny, inscriptions Hittites Hieroglyphiques I-II p. 117 and 185 footnote 9; but cf. Bossert, Jahrbuch für kleinasiatische Forschung II/3 S. 324.

²³ Hrozny, inscriptions Cuneiformes du Kul tepe I, 81, 18: *Ar-zu-a-i-û* (*Arzuya* is probably identical with *Arzaya* of the Hittite period); Hrozny, loc. cit. 92, 2: *Pâ-la-ni-û-tim*.

²⁴ Die soziale Klasse der NAM. RA - Leute und ihre hethitische Bezeichnung (Jahrbuch für kleinasiatische Forschung I/2 p. 113-135).

²⁵ Cf. at last Laroche, loc. cit. 117 footnote 30.

²⁶ Zur Lesung von manchen Personennamen auf den hieroglyphenhethitischen Siegeln und Inschriften figure 123.

Hittite rhytons look like. It is fortunate for him that he could correct his mistake during the proofreading, in the note on p. XIV.

Although Dr. Gurney tells us that he has used the conclusions drawn by different authors in the last 25 years for his composition, he has still not neglected to include works in his "*Select Bibliography*", which go back to much earlier dates and have only a historical value for us. The fact that the bibliography is not fitted to the chapters of the book, has given to the author the liberty to mention only the works he wanted, but the facilities for the reader, who wants to develop his knowledge in different subjects, is denied to him and thus the purpose of giving a bibliography has not been achieved. The author is not successful in his selection of the bibliography. It may be stated with regret that while publications prepared from second hand sources are included among the valuable works, some researches based directly on the material and which lead to original conclusions, have not been considered useful by the author to be incorporated in his bibliography. In the literature concerning the Hieroglyphs, for example, we do not see the book of Meriggi, *Die Längsten Bauinschriften in "Hethitischen" Hieroglyphen* (Mitteilungen der Vorderasiatisch-Aegyptischen Gesellschaft 39/1), which contains still a very useful glossary. The articles "Listes des hieroglyphes Hittites" by the same author (Revue Hittite et Asiatique fasc. 27, 29), which are to be used as a key, are also omitted. He does not mention Forrer's *Hethitische Bilderschrift* (Studies in Ancient Oriental Civilizations No. 3) either. The inclusion of Friedrich's *Entzifferungsgeschichte der hethitischen Hieroglyphenschrift* would also have been useful, as this work gives an account of the researches until 1939. Whereas Güterbock's books *Siegel aus Boğazköy I-II* are listed in the bibliography, my work "*Zur Lesung von manchen Personennamen auf den hieroglyphenhethitischen Siegeln und Inschriften*", which is indispensable for those who are interested in the decipherment of the names on these seals, has apparently not been considered necessary by the author to be included in his bibliography.

In the preceding pages I have mentioned some of the shortcomings of Gurney's book which came to my attention at my first reading. In conclusion, my opinion about Dr. Gurney's book is as follows: The layman will learn a lot from this book, which is easy to read. But it does not teach much that is new to the specialists and is also far from reflecting completely the present status of the researches made.